Микола Джеря (стисло)

Іван Нечуй-Левицький

"Широкою долиною між двома рядками розложистих гір тихо тече по Васильківщині невеличка річка Раставиця. Серед долини зеленіють розкішні густі та високі верби, там ніби потонуло в вербах село Вербівка",— так описує І. Нечуй—Левицький чарівну природу місцевості, де жила сім'я Петра Джері. Усе його господарство — невеличка хата, оточена старим садком, вербова кошара й хлів. Гордістю сім'ї був Джерин син Микола: "Чорне волосся на голові, чорні рівні брови дуже виразно блищали на білій свиті. Запалене лице було гарне, але дуже молоде. Червоний пояс обвивався, наче гадюка, кругом тонкого стану".

Від природи Микола — мрійливий хлопець. Якось уві сні він побачив дівчину—мрію, почув, як вона співає. А коли зустрів наймичку з сусіднього хутора, що стояла в березі, брала воду й співала, вона здалася йому саме тією дівчиною зі сну:

"Микола вгледів її тонкий стан, сорочку з товстого полотна, червоне намисто на шиї, вгледів її лице з чорними бровами". Дівчина пішла, а Микола вже тільки й думав про неї. Потім знов побачив Нимидору (так звали дівчину всі, хоч насправді піп дав їй ім'я Минодора, бо був злий на її батька) на вулиці і, познайомившись, дізнався, що вона сирота. Втім Миколина мати, Маруся Джериха, "вже немолода молодиця, бліда, з темними очима, з сухорлявим лицем", і слухати не хотіла про бідну невістку. Вона так любила свого сина і так високо його цінувала, адже Микола був не тільки вродливим та роботящим, а ще й талановитим: "А все—таки мій Микола вивчився читать, дякувати Господу милосердному. Як заспіває мій Микола в церкві, то я й сама не своя". Джериха мріяла одружити сина з багатиркою Варкою. Але Микола був байдужий до Варки.

Після відпочинку у неділю всі повиходили на панщину. Вийшла й сім'я Джері. Ось тут на полі Микола й заговорив з Нимидорою. Вона розповіла йому про свою сім'ю, про наймитування в далекого родича Кавуна. Увечері хлопець запросив Нимидору на вулицю, де вони були разом з іншими хлопцями та дівчатами. Нимидора затрималась, за що її насварила Кавуниха. Зустрівшись з Миколою, дівчина сказала, що не піде більше на вулицю, бо хазяйка забороняє. Микола запропонував їй побратися. Коли він повідомив про своє рішення батьків, мати пожалкувала, що ЇЇ невісткою не буде

багатирка Варка, але батько, розсудивши, відповів: "...про мене, й сватай, коли вона здорова й не ледащиця".

Перед Покровою молодих просватали. Та Нимидора була не з їхнього села, і Миколі довелося йти просити дозволу на одруження в її пана. Пан був небагатий, не відпускав своїх дівчат заміж у чужі села, і одказав, що дасть згоду лише тоді, коли якась вербівська дівка вийде заміж в його село. Молодята засмутилися, але на щастя "один скрипчинський парубок посватав вербівську дівчину". Миколине весілля відгуляли на славу: "Випили всю горілку, та ще й не стало; поїли цілу діжку солоних огірків, цілу діжечку кислої капусти, поїли весь хліб, всі паляниці".

Скінчилося свято і почалися будні. Знов осавула їздив на коні понад дворами й загадував усім на панщину до току. Коли в сім'ї зайшла мова про те, що треба буде відробляти позичені на весілля гроші, Джериха потайки знов пожалкувала за Варкою, згадавши легку Нимидорину скриню. Але молода дуже раділа з того, що в неї тепер є сім'я, і навіть не помічала недобрих свекрушиних поглядів у свій бік.

Другого дня всі вийшли на панщину. Микола, дивлячись на незліченні скирти панської пшениці, вперше висловив думку, якої батько навіть злякався: "Нащо то одному чоловікові так багато хліба? "

"Микола замовк, а його думка не замовкла".

Окрім роботи на полі, дівчата й молодиці мусили ще прясти панське прядиво. І знов—таки Миколу непокоїла думка: "Нащо його Нимидора повинна прясти не собі і йому на сорочки взимку, а комусь іншому..."

Настало літо, настали й жнива. Люди ходили на панщину. Сипалося своє жито, і Микола з батьком на четвертий день вийшли на власне поле. Аж тут з'явився осавула. Молодий Джеря не витримав і став сперечатися з панським наглядачем. Смілива поведінка кріпака обурила пана, і він наказав вибити різками всіх, хто вийшов працювати на себе.

Після цього Микола з Нимидорою вижали своє жито вночі. Та пан тепер уже мав Миколу на прикметі як бунтівника.

Восени Нимидора народила дочку. Молода жінка побоювалась, що піп дасть і доньці чудне ім'я, та дівчинку назвали звичайно — Любкою. Вже на третій день осавула приїхав гнати Нимидору на панщину й ударив її нагайкою по спині. Побачивши в дружини синяк на спині, Микола скипів, а в душі його з'явилась думка помститися за себе, за батька, за Нимидору.

Час ішов. Сім'я мала сплатити подушне, грошей не було, і довелося продати кабана, якого годували собі на Різдво. Самі ж усю зиму їли пісний борщ та кашу. Від такого злиденного життя заслаб і помер старий Джеря, перед смертю наказавши синові "не зачіпать осавули, не зачіпати пана та робить мовчки панщину".

Весна не принесла радості. Микола ходив сумний та невеселий. Думки про несправедливість не давали йому спокою. Джериха порадила синові піти помолитися до Києва, та його відповідь її злякала: "Коли є той Бог на світі, то він Бог панський, а не мужицький, бо все добро оддає панам, а нам не дає нічого".

Влітку люди знов пішли працювати на панщині. А осавула застеріг пана, що Микола бунтує селян. Пан Бжозовський нахвалявся віддати Миколу в москалі.

Налякана цими погрозами мати благала Миколу скоритися.

"— Не діжде він того! — крикнув Микола, і його очі заблищали, неначе хто кинув двома іскрами, як у того вовка".

Так і сталося. Коли пан Бжозовський зібрав селян і оголосив, що дає за роботу лише малий сніп, Микола вийшов уперед і сказав панові, що люди підуть жати до графа.

Незабаром Микола з Нимидориним родичем Кавуном і ще чотирма товаришами

подався до Канівщини, в Стеблів. Там втікачі влаштувалися на сахарні. Велика кількість механізмів уразила селян. Однак згодом вони звикли до них і працювали поряд з такими ж самими бідарями. Звикли до механізмів, та не звикли до несправедливості, яка і тут панувала. За цей час Микола "так помарнів і змінився на обличчі, що його трудно було впізнать. Блискучі карі очі наче погасли, лице постарілось, рум'янець пропав".

Одного ранку до казарми забіг Кавун і повідомив, що бачив пана Бжозовського. Пан дійсно дізнався про втікачів і приїхав на сахарню. Роззлючені селяни вирішили добре провчити пана. Вночі вони прийшли до заїзду, де той ночував. Побили осавулу, та втік сам Бжозовський.

Знаючи, що це їм так не минеться, селяни пішли зі Стеблева.

Опинилися втікачі на Черкащині і вирішили й там найнятися до сахарень. Умови були ще гірші, ніжу Стеблеві. Хазяїном сахарень був скупий жид Бродовський. Він вирахував із заробітку бурлаків, що тільки міг, і в кінці місяця вони отримали якісь копійки.

З горя Микола з товаришами пішли в шинок і пропили за ніч все, що заробили.

Прийшла зима. Робітники, які жили впроголодь у брудних холодних казармах, хворіли й помирали. Вербівські втікачі надумали рушити далі, та одного вечора звалився з ніг Кавун. У гарячці хворий згадував своє село, рідну сім'ю, просив Миколу розповісти про нього жінці й дітям. На Джерю найшла туга. Він пригадав Нимидору, доньку, батька з матір'ю... Після смерті Кавуна бурлаки вирішили йти на "широкі херсонські степи".

На одному з привалів до них прибився незнайомий чоловік. Він виявився бувалим бурлакою на ім'я Андрій Корчака. Корчака і став їхнім ватажком. Микола Джеря з товаришами пішли працювати до одного пана. Заробивши трохи грошей, вирушили далі, до Дністра.

Після тривалої важкої мандрівки втікачі опинилися в Бесарабії. Місцеві пани охоче приймали на свої землі українських селян, бо мали багато землі, та замало людей. Корчака, який тепер був за старшого, домовився працювати за те, щоб їх перевезли на той бік лиману і приписали до посаду бурлак.

У тому посаді замість померлих у книги записували нових людей і давали їм прізвища небіжчиків. Бурлаки тепер були записані під прізвищем Посмітюхів.

Вони найнялися до рибалок. Коли риба в лимані перестала ловитися, отаман Ковбаненко з ватагою зібралися додому. З ними попливли і бурлаки. Довелося колишнім селянам і на морі побувати, і скуштувати тяжкого рибальського хліба. З'явилися в них нові знайомі. Сім'я отамана жила в селищі, його жінка й дочка навідувалися до рибалок — привозили їжу, забирали рибу. Микола сподобався отамановій дочці, але це тільки завдало йому жалю. Він згадав свою Нимидору, маленьку дочку, і сум оповив його душу. Так і прозвали рибалки Миколу Смутком.

Як минуло літо, отаман став ділитись заробітком. Рибалки заробили чимало грошей і вирішили добре погуляти. Купили в Акермані новий одяг, найняли музик і пристали

до одного шинку. Микола сидів смутний, та товариші зачіпали його, намагаючись розвеселити. Не втерпівши, молодий бурлака пішов у танок. Лише на третій день рибалки повернулися до роботи, пропивши багато грошей. Корчака з кількома вербівськими бурлаками понапивавшись, попався на крадіжці й потрапив до поліції. Після цього становий зібрався налетіти на хутір і половити всіх бурлак. Отаманова дочка Мокрина попередила Миколу, і він відплив на човні у море. Там чекав, поки Мокрина подасть сигнал. У морі його застав дощ, знялася буря. Тільки на другий день Мокрина змогла доставити йому їжу й питну воду. Вона перевезла Миколу в очерети й там освідчилась йому в коханні. Молодий чоловік довго вагався, згадуючи свою дружину. Але ж Мокрина врятувала його від поліції. Вона, така красива й молода, була поряд, а Нимидора далеко...

Відразу після того, як Микола покинув Нимидору, вона мусила йти на панщину. Кожного вечора молодиця чекала на свого чоловіка, і їй здавалося, що він десь близько.

Минали роки. Нимидора була начебто й не вдовою, але не мала чоловіка. Стара Джериха чекала сина десять літ, а на одинадцятий померла. Невістка плакала за нею, як за рідною матір'ю. Залишилась у неї одна втіха — дочка Любка. Тільки й минуло дівці шістнадцять років, як до неї вже й старостів заслали. "Нимидора справила сирітське весілля без батька й прийняла зятя в прийми в свою хату".

Нимидора стала слабувати і дедалі частіше згадувала Миколу, плекаючи надію хоч перед смертю його побачити. Останнім часом він снився їй у страшних химерних снах.

Тим часом звідкілясь пішла чутка про волю. Нимидора зраділа, вона сподівалась тепер, що Микола повернеться додому.

Не діждалась. Померла.

Всі люди жалкували за Нимидорою, а найбільше — Любка.

А Микола все служив забродчиком у Ковненковій ватазі. Мокрина любила й чекала його, відмовляючи всім женихам. Заміж вийшла тільки через рік після того, як Микола покинув хутір. А сталося це після сварки, коли він ледве не побився з отаманом.

Тим часом Бжозовський влаштував лови на втікачів. Миколу разом з іншими бурлаками спіймали й посадили до в'язниці.

Одного дня їх повели до суду, та замість судового вироку зачитали листа про волю. Не вірячи почутому, бурлаки довго не могли прийти до тями. Аж потім зібралися й пішли до рідних домівок.

Двадцять років перебували вони у мандрах. Страшно й боляче було повертатися додому. "Чи застанемо живими своїх?" — гадали бурлаки.

Діставшися села, Джеря став розпитувати про свою сім'ю. І тут дізнався, що Нимидора померла, а дочка вийшла заміж... Увійшов до хати, та Любка його не впізнала, не зраділа й тоді, коли Джеря сказав, хто він такий: "Перед нею стояв зовсім чужий для неї чоловік".

Доживав старий Джеря віку дочки, пораючись коло пасіки та згадуючи свою молодість, дружину, свої поневіряння по світу.

На пасіку приходили діти слухати "чудової казки—пісні пасічника Миколи Джері".